

ACTIVITIES OF TRADITIONAL AND WILD PROJECT ON FACULTY OF AGRONOMY OF MENDEL UNIVERSITY IN BRNO

ŘEŠENÍ PROJEKTU TRADITIONAL AND WILD NA AGRONOMICKÉ
FAKULTĚ MENDELOVY UNIVERZITY V BRNĚ

Gežová V.¹, Růžičková G.¹, Žitňáková J.²

¹Department of Crop Science, Breeding and Plant Medicine, Faculty of Agronomy, Mendel University in Brno, Zemědělská 1/1665, 613 00 Brno, Czech Republic

²Department of Applied and Landscape Ecology, Faculty of Agronomy, Mendel University in Brno, Zemědělská 1/1665, 613 00 Brno, Czech Republic

E-mail: veronika.gezova@mendelu.cz

ABSTRACT

The aim of this paper is to present activities of the project “Promoting traditional collection and use of wild plants to reduce social and economic disparities in Central Europe” with acronym “Traditional and wild” on MENDELU. The project is realized by nine partners from four Central European countries.

General objective of the project is to protect and share declining cultural heritage of collecting and processing useful wild plants and also to improve livelihoods of vulnerable groups, particularly the elderly, woman and the unemployed, in rural parts of Central Europe. The specific objective is to implement a pilot model, that is socially acceptable, economically-sound and environmentally viable for wild plants’ collection, processing and use. This model shall provide a sustainable source of income to vulnerable groups in selected areas in Central Europe.

The duration of the project is 36 months, from May 2011 to April 2014, therefore present paper evaluates the results gained on MENDELU after first half of the projects duration.

Key words: Central Europe, trans-national cooperation, wild plants, sustainable collection, cultural heritage

Acknowledgments: This paper arose within project „Promoting traditional collection and use of wild plants to reduce social and economic disparities in Central Europe“implemented through the CENTRAL EUROPE Programme co-financed by the ERDF, number 3CE361P4.

ÚVOD

Již od doby kamenné lidé sbírali planě rostoucí rostliny, aby jimi obohatili svůj jídelníček nebo léčili různá onemocnění. Tyto zkušenosti byly po stovky let předávány nepřetržitě z generace na generaci ústně nebo písemně a lidé s rostlinami byly ve styku téměř každý den. S rozvojem průmyslu a techniky však bylo předávání zkušeností přerušeno, lidé upustili od využití planých rostlin a mnoho vědomostí bylo zapomenuto. Ohrožené skupiny obyvatel ve střední Evropě, jako jsou senioři, ženy s dětmi nebo etnické menšiny však touto ztrátou informací přišli i o část svých příjmů, kterou v dřívějších dobách sběr rostlin představoval. Dnes, kdy lidé opět nalézají bohatství skryté v rostlinách, přichází šance pro tyto ohrožené skupiny obyvatelstva, aby si sběrem a zpracováním planých rostlin přivydělali a navýšili tak své běžné finanční příjmy. Sběr a zpracování však vyžaduje určité znalosti a dovednosti sběračů, které ač v dřívějších dobách samozřejmě, se pro některé z nich v dnešní době staly těžce dostupné. S rostoucí zátěží životního prostředí a poklesem biodiverzity by sběrači dnes navíc měli mít i povědomí o ochraně přírody a zdrojů.

Cílem tohoto příspěvku je představit projekt „Podpora sběru a zpracování tradičních, planě rostoucích rostlin pro zmírnění společenských a ekonomických nerovností ve střední Evropě“, zkráceně Traditional and wild – Tradiční využívání planých rostlin, poukázat na tématicky velice široký okruh řešených aktivit vyžadující spolupráci odborníků z mnoha vědních oblastí a zejména podtrhnout jeho význam pro Mendelovu univerzitu v Brně.

MATERIÁL A METODIKA

Mezinárodní projekt Traditional and wild je řešen v rámci programu CENTRAL EUROPE ve čtyřech zemích střední Evropy devíti projektovými partnery. Mendelova univerzita v Brně (dále jen MENDELU) je jedním ze dvou projektových partnerů z České republiky. Projekt je řešen od května roku 2011 na Ústavu pěstování, šlechtění rostlin a rostlinolékařství Agronomické fakulty ve spolupráci s Ústavem aplikované a krajinné ekologie AF a Zahradnickou fakultou MENDELU. Hlavním cílem projektu je sběr a ochrana informací o sběru, zpracování, využití a etnobotanice planě rostoucích rostlin jako součásti kulturního dědictví regionů. Doba trvání projektu je tři roky.

Projekt je financován Evropským fondem pro regionální rozvoj (ERDF), vyžaduje spolufinancování a celkový objem prostředků činí 1 176 810 EUR. Národním koordinátorem a kontaktním místem je Ministerstvo pro místní rozvoj ČR.

Vedoucím partnerem projektu je Korvínova univerzita v Budapešti (Budapesti Corvinus Egyetem), dalšími maďarskými partnery jsou WWF WORLD WIDE FUND FOR NATURE Hungary (WWF Világ Természeti Alap Magyarország Alapítvány), Obecní úřad Kunadacs (Községi Önkormányzat Kunadacs) a nezisková organizace Regionální centrum zdrojů Jižní Zadunají s.r.o. (Dél-Dunántúli Regionális Forrásközpont Nonprofit Kft). Partnerem z Polska je Sdružení pro rozvoj a podporu vojvodství Podkarpacia „PRO CARPATHIA“ (Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju i Promoci

Podkarpacia „PRO CARPATHIA“). Slovinskými partnery jsou Rozvojová agentura Kozjansko (Razvojna Agencija Kozjansko) a nadace Instituce BIT Planota (Ustanova Fundacija BIT Planota). Druhým partnerem v České republice je Regionální agrární komora Jihomoravského kraje Brno.

Každý z partnerů vybral svoji cílovou oblast čímž definoval také cílovou skupinu. V cílových oblastech probíhá výzkum, dotazníková šetření a na podkladech vznikne pilotní model sběru, využití a zpracování volně rostoucích rostlin aplikovatelný v celé střední Evropě. Model, který by měl být přijatelný ze společenského a kulturního hlediska, ekonomický, plní svoji funkci s ohledem na životní prostředí zajistí dlouhodobý zdroj zisku ohroženým skupinám jako jsou ženy na mateřské dovolené, nezaměstnaní, senioři a etnické menšiny. Dále povede k zachování tradic ve sběru a zpracování planě rostoucích rostlin a sníží tím riziko ztráty těchto informací. Model, který je jedním z hlavních cílů projektu, bude vypracován do konce řešení v dubnu 2014.

V současné době partneři sbírají informace o hodnotách a vlastnostech místních druhů planě rostoucích rostlin a jejich využití, které dále šíří v podobě studií, prezentací volně stažitelných na internetu, workshopů a seminářů. V budoucnu přibudou také interaktivní databáze rostlin, komplexní výukové materiály a film. Dochází také k pravidelné výměně informací mezi partnery na meetinzích a workshopech s účastí zahraničních externích expertů.

Velký důraz je kladen na vypracování souboru principů udržitelného sběru, který bude mimo primárního účelu zajištění zachování druhů sloužit také jako podklad pro získání certifikátu pro výrobky z planě rostoucích rostlin. Dle specifických podmínek regionu a možností zpracovatelů lze uvažovat o regionálních či národních certifikátech (Regionální potravina, Produkt ekologického zemědělství) anebo např. mezinárodním certifikátu FairWild.

VÝSLEDKY A DISKUZE

V průběhu první poloviny řešení projektu (17 měsíců) bylo za projektového partnera MENDELU zpracována více jak polovina relevantních klíčových aktivit. Na řešení rozpracovaných aktivit se nadále podílí jak odborníci z řad zaměstnanců MENDELU, tak externí experti na daná témata.

Popis cílové oblasti

Cílovou oblastí dle místní příslušnosti obou českých partnerů byl zvolen region jižní Morava. Obec v tomto regionu se velmi liší v závislosti na vzdálenosti od centra regionu Brna. K dosažení očekávaných výsledků studií bylo třeba vybrat v tomto regionu čtyři mikroregiony okrajového (periferního) charakteru, které sice tvoří souvislý geografický celek, ale svojí strukturou nejlépe odpovídají požadavkům projektu. Kritérii pro výběr mikroregionů byly např. nezaměstnanost, dosažené nejvyšší vzdělání a negativní migrační bilance. Ve zvolených mikroregionech jsou tyto ukazatele ovlivněny větší vzdáleností od větších měst a nedostatečnou dopravní dostupností (Vaishar, 2012).

Pro účely projektu Traditional and wild byly zvoleny periferní mikroregiony v příhraničních oblastech (Hornácko a Vranov nad Dyjí) a při vnitřních hranicích Jihomoravského kraje (Velké

Opatovice a Nedvědice). Z každé oblasti byly vybrány 2 obce s podobnou velikostí a strukturou, v rámci jejichž katastrů jsou prováděny všechny šetření a studie. V mikroregionu Hornácko byly vybrány obce Kuželov a Malá Vrbka, v mikroregionu Vranov nad Dyjí obce Lačnov a Zálesí, mikroregionu Velké Opatovice obce Uhřice a Úsobrno a v mikroregionu Nedvědice obce Křížínkov a Pernštejnské Jestřabí.

Popis cílové skupiny

Cílová skupina jsou lidé, kteří by potenciálně mohli sbírat a zpracovávat planě rostoucí rostliny, patří mezi nezaměstnané, matky na mateřské dovolené, seniory nebo etnické menšiny a žijí v cílových oblastech. Hlavním úkolem projektu je poskytnout těmto osobám základní znalosti o sběru a zpracování rostlin odvislé od lokálních a středoevropských kulturních tradic, které by sami v budoucnu mohli uplatnit a tím alespoň sezónně získávat peníze nad rámec jejich běžných příjmů.

Ve venkovských oblastech cílových mikroregionů v České republice se nevyskytují etnické menšiny, které by se výrazným způsobem odlišovali od běžného obyvatelstva (Vaishar, 2012), proto jsou cílovou skupinou projektu nezaměstnaní, matky na mateřské dovolené a senioři.

Cílové druhy rostlin

Cílové druhy planě rostoucích rostlin byly vybrány z několika hledisek. Rozhodovala jejich četnost v cílové oblasti, potenciál a tradice jejich využití a status ochrany druhu.

Na základě obecných znalostí o sběrových druzích planých rostlin v České republice byly cílovými druhy navrženy růže šípková (*Rosa canina*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*) a bez černý (*Sambucus nigra*). Hojnost těchto druhů v cílových regionech byla potvrzena botanickým mapováním a tradice jejich využití v dotazníkovém šetření, které bylo součástí etnobotanické studie. Žádný z těchto druhů není chráněn (Vyhláška č. 395/1992 Sb.).

Etnobotanická studie

Etnobotanika je nauka zabývající se tradičními vědomostmi lidí o rostlinách, jejich význam a využití v dané kultuře (Martin, 2004). Etnobotanická studie je výzkum zaměřený na tradiční rostliny regionu, jejich etnobotanický význam, využití a význam pro lokální společnost.

Dotazníkové šetření k etnobotanické studii v regionu jižní Moravy mělo za úkol zjistit znalosti lidí o planě rostoucích rostlinách, jejich využití a zpracování tradičními způsoby předávanými z generace na generaci. Studie byla rozdělena na část pro dospělé a část pro děti. Dílčí výsledky byly zveřejněny na webových stránkách projektu.

Etnobotanická studie bude po skončení polským partnerem zpracována pro všechny vybrané regiony střední Evropy a stane se součástí publikace o tradičním sběru planých rostlin ve střední Evropě. Tato publikace bude přeložena do pěti jazyků, volně stažitelná z internetu a v tištěné podobě distribuována na veřejných akcích.

Socio-ekonomická analýza

Socio-ekonomická analýza detailně popisuje obce v cílové oblasti od geografické charakteristiky, klimatických a přírodních podmínek, přes historii, populační charakteristiky, demografická data, až po dopravní dostupnost.

Analýza byla po zpracování prezentována na mezinárodní akci „Workshop on socio-economic analysis“ která se konala 18. září 2012 v Brně za účasti všech partnerů projektu a externích expertů. Analýza bude do konce října 2012 zpracována souhrnně pro celý region střední Evropy a publikována.

Semináře

Od listopadu 2011 do března 2012 proběhlo 6 seminářů „Tradiční využívání planých rostlin“. Na aktivitě se MENDELU podílela společně s Regionální agrární komorou Jihomoravského kraje.

Na seminářích byly kromě detailního popisu hlavních sběrových druhů otevřena také témata jako ochrana přírody, pozemkové právo, legislativa v potravinářství a kosmetice anebo odbyt a cena nasbíraných planých rostlin.

Průměrná účast na seminářích byla 80 osob. Semináře probíhaly na MENDELU, která je veřejnou univerzitou, a proto byla účast na seminářích umožněna i zájemcům nespádajícím do cílových regionů.

Lidé z navštěvující semináře jsou motivovaní sbírat rostliny ať již pro vlastní využití nebo prodej. Někteří účastníci našich seminářů již aktivně vyrábějí výrobky a využívají pomoc, kterou jim projekt nabízí, jako je poradenská činnost a částečná propagace jejich výrobků. Příkladem může být Charita sv. Anežky Otrokovice, která sice nespadá do cílového regionu, avšak svým odhodláním, aktivitou a ochotou spolupracovat přispívá k řešení některých klíčových aktivit projektu.

Semináře rozvinuly i téma potravinářské legislativy v České republice, která se ukázala být klíčovým problémem při výrobě a prodeji výrobků z planě rostoucích rostlin potravinářského charakteru. Požadavky na prostory pro přípravu, ošetření nebo zpracování potravin jsou stejné pro malovýrobce i velkovýrobce. Zahrnuje to např. použití odolných, nenásákavých, omyvatelných materiálů na povrchy stěn s hladkým povrchem až do výšky odpovídající pracovním operacím nebo použitím hladkých, omyvatelných, korozivzdorných materiálů povrchů přicházející do styku s potravinami (Nařízení č. 852/2004). Takové požadavky jsou pro většinu osob z cílové skupiny nad jejich finanční možnosti. Úplně jiná situace je například v Maďarsku, kde je v zákoně definován malovýrobce a to množstvím produkce (v kilogramech, litrech, kusech) za časový úsek (Géher, Gula, 2010).

Všechny prezentace ze seminářů jsou volně ke stažení z webových stránek projektu.

Výukové materiály

Výukové materiály mají za cíl přiblížit druhy planě rostoucích rostlin, které jsou po staletí sbírány a využívány v cílových regionech střední Evropy, jejich botanickou charakteristiku, vlastnosti, způsob sběru a jejich využití. Uživatelé v nich naleznou návod, jaké rostliny mohou být sbírány, jak dané rostliny rozeznat a nezaměnit je s podobnými druhy, seznámí se s metodami sběru, s pravidly a nařizenými, najdou rady pro vytvoření možnosti se umístit na trhu nebo tvorbu produktů z planě rostoucích rostlin a to vše s ohledem na zachování a udržení místních tradic.

MENDELU byla partnerem zodpovědným za zpracování materiálů o planě rostoucích druzích rostlin hojně se vyskytujících v cílovém regionu s potenciálem ke sběru a zpracování. Zpracovány byly druhy růže šípková (*Rosa canina*), kopřiva dvoudomá (*Urtica dioica*), bez černý (*Sambucus nigra*) a bříza bělokorá (*Betula pendula*).

Soubor výukových materiálů od všech projektových partnerů bude do konce řešení projektu přeložen do 5 cizích jazyků, publikován a volně šířen v elektronické podobě na internetu.

Investice - sušárna rostlinného materiálu

Sušárna rostlinného materiálu, která je investicí MENDELU v rámci projektu, bude umístěna na školním statku v lokalitě Lednice na Moravě. Lidé z cílové skupiny budou moci za provozní náklady sušárnu využívat k sušení rostlinného materiálu. Využívat ji však budou moci i vyučující a studenti MENDELU, jak při výuce, tak při výzkumu pro bakalářské nebo diplomové práce a studenti a žáci středních základních škol. Tyto aktivity zaručí tzv. udržitelnost investice po skončení realizace projektu.

Projekt požaduje, aby sušárna byla pronajata obci v regionu, která zajistí stabilnější spolupráci a přístup pro cílovou skupinu k sušárně. Sušárna byla zakoupena v rámci výběrového řízení. V současné době se řeší právní aspekty pronájmu sušárny obci. Procedury kolem výběru a zakoupení si vyžádaly téměř 1 rok.

Analýza udržitelného sběru

Výsledky projektu Traditional and wild přispívají k uskutečňování Strategie Evropské unie (dále jen EU) pro udržitelný rozvoj, kterým se dle Smlouvy mají řídit všechny politiky a činnosti EU. „*Spočívá v zajištění schopnosti země udržovat život v celé jeho rozmanitosti a je založen na zásadách demokracie, rovnosti žen a mužů, solidarity, právního státu a dodržování základních práv, včetně svobody a rovných příležitostí pro všechny. Má za cíl neustále zlepšovat kvalitu života a životní podmínky na zemi pro současné i budoucí generace*“ (Rada EU, 2006).

Ze Strategie EU pro udržitelný rozvoj jsou projektem plněny zejména cíle v oblasti ochrany a hospodaření s přírodními zdroji a v oblasti veřejného zdraví obyvatel.

Analýza udržitelného sběru cílových rostlin v regionech byla započata v katastru všech cílových obcí. Pro svoji obrovskou finanční i časovou náročnost však bylo třeba upustit od mapování ve

všech oblastech a pro další výzkum byl vybrán mikroregion Horňácko, kde byla zaznamenána největší aktivita a zájem cílové skupiny o spolupráci na projektu.

Certifikované produkty

Dalším výstupem projektu je alespoň jeden produkt z volně rostoucích rostlin z každého regionu střední Evropy. Výrobky budou mít společný design obalů s logem projektu Traditional and wild ve všech zemích a navíc by tyto produkty měly v rámci projektu být certifikovány lokálním nebo nadnárodním certifikátem. Jednou z možností je mezinárodní certifikát FairWild Standard.

Certifikát FairWild podporuje udržitelný a spravedlivý management sběru planě rostoucích rostlin a produktů z nich. Certifikát spočívá v dodržování FairWild Standard principů, kterými jsou:

- Zachování zdrojů planě rostoucích rostlin.
- Předcházení negativním dopadům na životní prostředí.
- Dodržování zákonů, nařízení a vyhlášek .
- Respektování obyčejových práv a sdílení výhod.
- Podpora spravedlivých smluvních vztahů mezi podnikateli a sběrači.
- Omezení účasti dětí na aktivitách při sběru planých rostlin.
- Zajištění výhod pro sběrače a jejich komunity.
- Zajištění spravedlivých pracovních podmínek pro všechny pracovníky v rámci všech činností souvisejících se sběrem planých rostlin.
- Uplatňování odpovědných správních postupů.
- Uplatnění odpovědných obchodních praktik.
- Podpora požadavků FairWild odběratelů.

Dle podílu složek certifikovaného rostlinného materiálu pak výrobek může být označen štítkem „Obsahuje FairWild složku“, pokud je FairWild ingredience v celkovém obsahu do 20 % anebo logem FairWild®, pokud je certifikovaných složek nad 20 % celkového obsahu. Certifikát je platný jeden rok a poté musí být proveden audit FairWild inspektorem, který rozhodne o vydání nového certifikátu (FairWild Foundation, 2009).

Publicita

Velmi významnou aktivitou je povinná publicita projektu jejíž nedílnou součástí je i zviditelnění Agronomické fakulty MENDELU v médiích. Za 17 měsíců řešení projektu bylo zaznamenáno:

- 4 vystoupení v televizi (ČT1, ČT24, regionální TV).
- 5 vystoupení v radiu (Český rozhlas, Český rozhlas Brno, Český rozhlas Vysočina).

MENDELNET 2012

- 17 článků v novinách (Lidové noviny, Právo, Mladá Fronta DNES aj.).
- 12 online článků na internetu (idnes.cz, ceskenoviny.cz, denik.cz aj.).

Propagace je řešena také na všech dokumentech a propagačních předmětech. V záhlaví pozvánek, prezenčních listin, zápisů a prezentací jsou uvedena loga programu CENTRAL EUROPE, projektu Traditional and wild a věta o spolufinancování: „Tento projekt je realizován v rámci programu CENTRAL EUROPE a je spolufinancován z Evropského fondu pro regionální rozvoj (ERDF)“.

Obr. 1 Logo programu CENTRAL EUROPE, projektu Traditional and wild a ERDF

Na posteru, který je vystaven na všech akcích pořádaných projektem se vyskytují všechna loga projektových partnerů a poskytovatele. Pokud není poster vystaven na žádné z akcí, je umístěn viditelně na pracovišti projektového týmu (Ústav pěstování, šlechtění rostlin a rostlinolékařství).

Letáky se základními informacemi o projektu jsou distribuovány na školeních, na farmářských trzích a veletrzích. Projekt byl prezentován na Floře Olomouc v srpnu 2011, srpnu 2012, na TechAgru v dubnu 2012 a MendelAgru v červnu 2012.

Na webu Mendelovy univerzity v Brně i webu Agronomické fakulty MENDELU je umístěn banner s logem projektu a programu s prolinkem na českou verzi stránek projektu Traditional and wild (www.traditionalandwild.eu/cz). Na stránkách je banner s možností být fanouškem Traditional and wild Česká republika na Facebooku (<https://www.facebook.com/traditionalandwild.cz>). Na webu i na Facebooku jsou umístěny věty o spolufinancování ERDF.

Na seminářích pro cílovou skupinu byly viditelně umístěny vlajky ČR a EU, poster a letáky. Na všech prezentacích použitých na seminářích je logo projektu, programu i věta o spolufinancování ERDF, tyto prezentace lze stáhnout z projektového webu.

ZÁVĚR

Věcné aktivity projektu se na MENDELU daří plnit úspěšně a kvalitně. V některých případech došlo ke zpoždění realizace některých aktivit z mnoha důvodů. Internacionalizace je jedním z hlavních témat dlouhodobého záměru MENDELU. Řešení mezinárodních projektů a eliminace problémů při realizaci aktivit by mělo být prioritou podporovanou na jednotlivých pracovištích univerzity. Začlenění do mezinárodních týmů je prestižní, zvyšuje kredit univerzity a umožňuje získávání dalších projektů na mezinárodní úrovni. Na řešení rozpracovaných aktivit se i v druhé polovině řešení projektu budou podílet odborníci z řad zaměstnanců MENDELU i externí experti.

LITERATURA

Nařízení Evropského parlamentu a rady (ES) č 852/2004 ze dne 29. dubna 2004 o hygieně potravin [online]. Ministerstvo zemědělství, ©2009-2011 [cit. 2012-10-04]. Dostupné z:

http://eagri.cz/public/web/mze/legislativa/predpisy-es-cu/Legislativa-EU_hygienicky-balicek_narizeni-2004-852.html

FairWild Foundation. FairWild Standard in practice: certification and more [online]. ©2009 [cit. 2012-10-02]. Dostupné z: <http://www.fairwild.org/standard>

Géher D.J., Gula K. (2010): Tájékoztató a kistermelők élelmiszer- löállítással kapcsolatos lehetőségeiről. Vidékfejlesztési Minisztérium (Ministerstvo pro rozvoj venkova Maďarsko), Budapešť. 31 pp.

Martin G.J. (2004): Ethnobotany: A Methods Manual. Earthscan, London, 268 pp. ISBN 1-84407-084-0

Vyhláška č. 395/1992 Sb. ministerstva životního prostředí České republiky ze dne 11. června 1992, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny [online]. MŽP, ©2008-2012 [cit. 2012-10-03]. Dostupné z: <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/7698185C778DA46FC125654B0044DDBC/>

Rada Evropské Unie (2006): Obnovená strategie udržitelného rozvoje Evropské unie [online]. CENIA, ©2012 [cit. 2012-10-02]. Dostupné z: [http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/\\$pid/MZPMSFHD4PB3](http://www.cenia.cz/web/www/web-pub2.nsf/$pid/MZPMSFHD4PB3)

Vaishar A. (2012): South Moravan Region. Nepublikováno.